

A política lingüística na Universidade do País Vasco. Logros e retos

LUDGER MEES

Vicerreitor de Éuscaro da Universidade do País Vasco

A evolución histórica do éuscaro foi tal que cando a finais do século XIX, no momento en que Euscadi se atopa en plena industrialización, a lingua da modernidade era xa o castelán, isto é, xa fora abandonada polas elites sociais e mesmo, sen risco a esaxerarmos, estaba a piques de desaparecer. Afortunadamente, no foi o caso e produciuse unha recuperación da lingua vasca.

Un segundo factor importante que nos condiciona moito en Euscadi –en Galicia coido que houbo máis fortuna– é que para a clásica reivindicación de dispormos dunha universidade propia e pública, como queira que foi un proxecto que nunca foi do agrado dos gobernos en Madrid, tivo que transcorrer moito tempo até se materializar, de modo que non foi realidade até o ano 1980 (os xesuítas chegaron antes). Daquela, a Universidade do País Vasco é unha universidade moi nova que tiña que facer fronte a unha situación moi particular, ao partir practicamente desde cero, polo que en moi pouco tempo tivemos que facer un gran traballo, non sempre todo o ben que sería desexable, para afrontar o tema da normalización e o emprego do éuscaro na universidade.

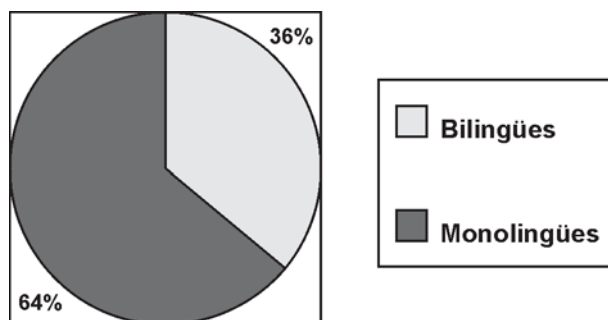
Se non se produciu a desaparición do éuscaro e foi posible a súa recuperación, isto ten que ver cuns cantos factores que despois da ditadura franquista se reflectiron en normativa, caso do Estatuto de autonomía de 1979, que define Euscadi como unha autonomía con dúas linguas oficiais, ou máis concretamente a Lei básica de normalización do uso do éuscaro –e outras normas que con posterioridade a desenvolven– do ano 1982, até chegarmos aos estatutos da Universidade, nos cales se fíxou «o dereito de estudar e ensinar en calquera das dúas linguas oficiais». É daquela unha obriga que

todos os equipos de goberno da Universidade, independentemente da súa filiación política, deben levar a cabo, do mesmo xeito que a Vicerreitoría de Éuscaro é das poucas –xunto ás correspondentes aos distintos campus– cuxa existencia esta fixada por mandato estatutario.

Respecto á situación sociolingüística de Euscadi, a última enquisa de que dispomos é do ano 2006¹ e nela apreciamos, no que respecta á competencia lingüística, que o 52% da poboación adulta segue a ser monolingüe erdaldún, o 30% é bilingüe (falan perfectamente os dous idiomas) e hai unha franxa dun 20% de «case bilingües» ou bilingües pasivos formada por persoas que o entenden ben, mais non saben falar éuscaro.

Xa dentro da Universidade e en relación co seu persoal docente e investigador, este é un colectivo integrado por máis de 3700 persoas, contratadas a tempo completo para funcións docentes e investigadoras. O seu perfil lingüístico é o que reflicte o seguinte gráfico: o 36% é persoal bilingüe e o 64% é persoal monolingüe en castelán

Perfil lingüístico do PDI tipo I a tempo completo (3717 persoas; 30/6/2008)

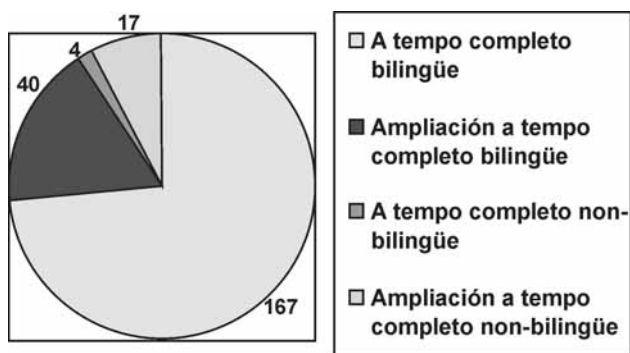
A peculiaridade da Universidade do País Vasco é que todas as prazas de profesorado teñen un perfil lingüístico, isto é, hai que definir previamente á creación dunha praza de docente se a persoa que a vai ocupar ou cubrir ten que ser bilingüe ou non. Todas esas decisións son da miña responsabilidade, o cal, como vos podedes imaxinar, é

¹ Comisión Rectora de la IV Encuesta Sociolingüística (2008): *IV Encuesta Sociolingüística 2006* (Vitoria-Gasteiz: Servizo Central de Publicacións do Goberno Vasco). Dispoñible no enderezo <http://www.euskara.euskadi.net/r59-738/es/contenidos/libro/iv_inkesta_soziol/es_ink/iv_inkesta_soziolingüistikoa.html>

obxecto de bastantes presións. Os informes meus, en todo caso, pasan ao Consello de Goberno que é o órgano que finalmente os aprobe.

Nos últimos catro anos, entre 2004 e 2008, creáronse maioritariamente prazas con perfil bilingüe, é dicir, soamente podían optar a elas persoas que posuían o título de coñecemento do éuscara. Suman un total de 167. Outras 40 son ampliacións de prazas que antes estaban a tempo parcial e que, mantendo o mesmo perfil bilingüe, se ampliaron a dedicación completa. Unicamente hai catro prazas novas con perfil castelán e, por último, 17 son ampliacións xa comentadas con perfil castelán.

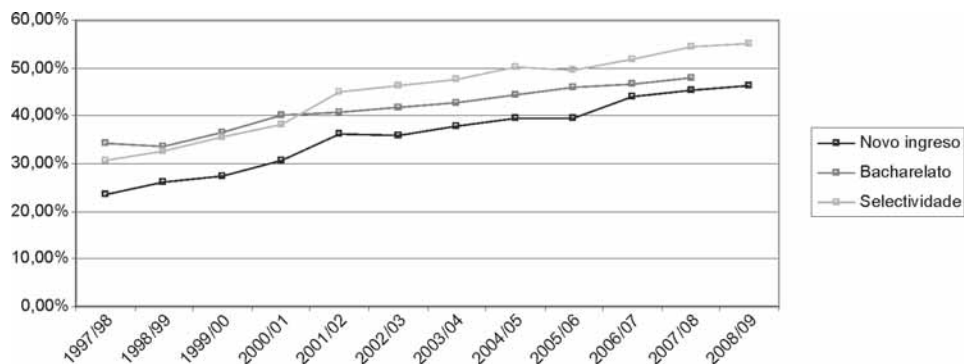
Prazas de PDI a tempo completo. Período 2004-2008

Estes datos reflicten unha aposta moi clara sobre a que máis adiante se explicará o seu porqué. Conviría adiantar, sexa como for, que esta política xerou, sobre todo agora mesmo cando estamos en pleno proceso electoral universitario, polémicas no sentido de se chegar a falar mesmo de «sobredose lingüística», alén dese discurso –que polo que sei tamén chegou a Galicia– de suposta discriminación dos castelanfalantes. Considero que ao se tratar dunha universidade pública esta ten que servir á sociedade e satisfacer as súas demandas sobre as que tamén volverei máis adiante.

Centrándonos no perfil do estudantado, cómpre primeiramente lembrarmos que na Universidade do País Vasco temos un sistema dual, de modo que o alumno ou alumna no momento de se matricular pode decidir se desexa cursar os seus estudos en éuscara ou en castelán. Hai, por tanto, dous grupos o cal require –e segue a requirir– unha boa cantidade de recursos e que é resultado dunha decisión política, tomada no seu día, e que nos últimos anos se foi desenvolvendo. Tal é así que mentres que no curso académico 2003-04, cando se contaba con 48 900 alumnos, a porcentaxe de matriculas nos

grupos en éuscaro foi do 30%, neste último curso académico a porcentaxe subiu xa a un 41%².

O gráfico anterior reflicte as tendencias dos últimos anos e nel pódese observar que o alumnado que realiza a selectividade en lingua vasca –pódese optar entre o castelán ou o éuscaro– está hoxe en día por riba do 50%, e é continuación ou consecuencia lóxica da liña ascendente que se aprecia na porcentaxe de alumnado na educación preuniversitaria, por así dicir, matriculado en modelos de ensino en lingua vasca. Tamén, como non podía ser doutro xeito, todo isto se reflicte na porcentaxe de alumnado de novo ingreso na nosa universidade que decide cursar os seus estudos en éuscaro.

Esta tendencia reflíctese moito mellor de analizarmos a nova matrícula, é dicir, a xente que ingresa na UPV e se matricula por primeira vez: en 1993-94 un 17% de alumnado de novo ingreso optou por se incorporar a un grupo en lingua vasca, mentres que o último dato de que dispomos, correspondente a este mesmo curso, indica que xa estamos nun 46% de primeira matrícula que opta por estudar en lingua vasca. Quere isto dicir que, de se manter esta tendencia, decontado vai haber máis alumnado que queira estudar en lingua vasca que en castelán.

Así pois, volvendo sobre o xa comentado acerca do perfil de prazas de profesorado e das prazas creadas con perfil bilingüe, e volvendo tamén sobre as críticas recibidas (lembrems: «sobredose lingüística» e discriminación dos castelanfalantes), semella que á vista da matrícula e das opcións lingüísticas do alumnado a nosa política ten

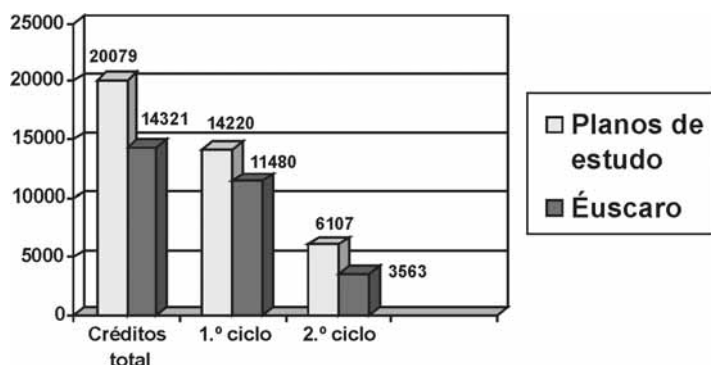
² Tamén é certo que o número de alumnado descendeu até os 40 064 persoas matriculadas.

unha razón de ser. O problema pasa porque aínda só un 35% do profesorado é bilingüe, mais axiña teremos a metade do alumnado que desexa estudar en lingua vasca. Hai, daquela, un desequilibrio que bastante a miúdo produce situacións polo estilo de que os grupos en éuscaro son máis numerosos, o cal redunda nunha peor atención ao alumnado, mentres que os grupos de castelán son cada vez máis reducidos, consonte decrece o alumnado que desexa estudar en castelán.

Por tanto: Que facemos daquela? Pois a mellor opción, aínda que non a única, entendemos que pasa por crearmos prazas bilingües, posto que a sociedade así nolo pide. Esa e non outra –á marxe de opcións ideolóxicas– é a resposta, pois non supón outra cousa que atendermos, en canto universidade pública, ás demandas que proveñen da sociedade.

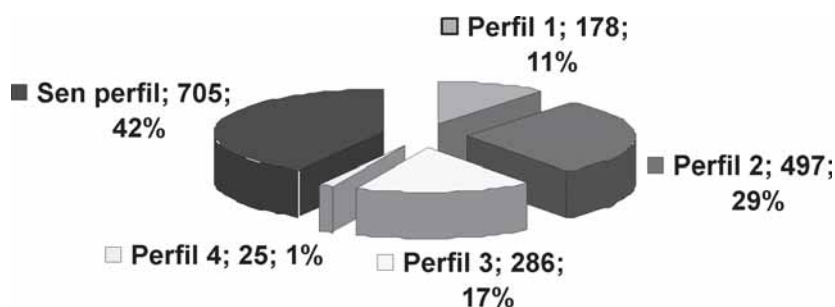
Cal é a situación actualmente? Sumadas todas as titulacións observamos que aínda non se chegou a cubrir todo o espectro nas dúas linguas³. En termos de créditos troncais e obrigatorios resulta que ao redor dun 70% se oferta tamén en éuscaro, e por ciclos é o o 1.º ciclo o que está bastante ben cuberto, namentres o 2.º aínda presenta certos desequilibrios, en parte, por problemas de difícil solución. Por exemplo, o 2.º ciclo de Medicina é o ciclo clínico no cal as aulas se imparten en hospitais, polo que o profesorado ten que ser persoal médico adscrito a estes hospitais, ten que ser bilingüe e ten que querer ser profesor noso a tempo parcial. Non sempre é fácil, daquela, atoparmos un pediatra, por exemplo, que cumpra todas estas condicións.

Créditos troncais e obrigatorios en éuscaro. 1.º e 2.º ciclos 82007-08)

³ Reparemos, ademais, en que a Universidade do País Vasco é das universidades do Estado español, se non a que máis, que maior número de titulacións oferta, e ademais por mor do sistema dual comentado faino por partida dobre.

Evidentemente, para que poida funcionar a Universidade e tal e como o esixen os Estatutos (lembramos: unha universidade bilingüe) á parte do profesorado, tamén ten que ter certo coñecemento da lingua vasca o persoal de administración e servizos, e neste sector, tamén, todas as prazas teñen asignado un perfil lingüístico.

Obsérvese que hai catro perfís lingüísticos diferentes⁴, mais aínda hai un amplo colectivo que non acreditou perfil lingüístico ningún (trátase, sobre todo, de persoas maiores de 45 anos). É, por tanto, o sector do PAS un ámbito onde hai moito labor de formación por facer.

Ao falarmos dos instrumentos con que tentamos levar adiante a política lingüística na Universidade do País Vasco, en primeiro lugar cómpre mencionarmos a Vicerreitoría de Éuscaro –que conta co seu Servizo de Éuscaro– e cuxa existencia, xunto coas dos campus, está fixada nos Estatutos, o cal lle outorga unha certa importancia. A Vicerreitoría e mais o Servizo suman un total de 15-17 persoas a traballaren, tanto profesorado liberado como persoal administrativo.

Hai, así mesmo, unha Comisión de Éuscaro na Universidade que representa os diferentes colectivos universitarios cuxos membros son escollidos democraticamente, e que ten carácter de órgano asesor do vicerreitor ou vicerreitora de Éuscaro para discutir e debater a política que se desexa levar a cabo. Tamén hai un Instituto de Éuscaro, que igualmente é de carácter estatutario, que se dedica fundamentalmente á investigación de cuestións relacionadas co proceso de normalización do uso da lingua.

Loxicamente, en calquera política lingüística é absolutamente imprescindible fixarmos estratexias e determinarmos os medios a través dos cales se queren alcanzar os

⁴ Van desde o PL 1 que garante uns coñecementos mínimos até o PL 3 e 4 que garanten un coñecemento básico nas catro destrezas lingüísticas (comprensión, fala, lectura e escritura).

obxectivos. No noso caso funcionamos sempre con planos de normalización lingüística, xa levamos dous datados en 1990 e en 1999, e o ano pasado aprobamos outro documento estratéxico que marca os grandes trazos para os próximos cinco anos: o Plano director do éuscaro. Repárese en que xa non leva no seu título o termo *normalización*, por aquilo de expresarmos o feito de que se avanzou, de que desexamos avanzar máis e de que consideramos a lingua vasca como outra lingua máis, co seu estatus de lingua verdadeiramente oficial, cos mesmos dereitos e o mesmo uso que o castelán. Queda atrás, por tanto, unha fase máis precaria, onde cumpría falarmos de normalización, e agora xa se fala de plano director e nel se fíxan as liñas da política lingüística tal e como se fai tamén noutros ámbitos de xestión⁵.

Para o ámbito do PAS hai diferentes medidas das cales se cadra as máis importantes están relacionadas co feito de que todos os membros do cadro de persoal de administración e servizos teñen dereito a acudir a cursos de lingua vasca para se formaren e así, no seu caso, acreditaren o perfil requirido para o seu posto de traballo. Hai cursos de dúas horas en horario laboral ou cursos de cinco horas intensivos (practicamente a tempo completo) e mesmo está previsto que a Xerencia se encargue de fixar unha persoa substituta co fin de que a persoa interesada poida acudir a eles.

Por outra banda, recentemente puxemos en marcha cinco planos de uso en cadanseu centro nos cales, baixo a supervisión do Servizo de Éuscaro e xunto a unha empresa contratada, se realizan planos de uso con todo o persoal deste centro. Faise unha diagnose, determínase cal e a situación de partida, como se emprega, fíxanse obxectivos a medio e a curto prazo (dous ou tres anos), e *a posteriori* se trazan as políticas para os alcanzar. Tamén hai aplicacións informáticas co fin de que o persoal teña acceso ás fórmulas administrativas máis empregadas, alén dos cursos de perfeccionamento.

No ámbito da docencia a medida máis importante, na miña opinión, é a creación de postos de PDI bilingües de xeito maioritario xa comentada, mais tamén para aquel profesorado que xa forma parte da UPV e non sabe aínda éuscaro hai programas cos cales se lle facilita a aprendizaxe. É un programa para aquelas persoas que xa alcanzaron o nivel oitavo –hai 12 niveis en total– que son liberadas das súas obrigas docentes para que se poidan ocupar a tempo completo e así obteren o seu título (tamén se recorre, se for necesario, a profesorado substituto).

⁵ Pódese acceder ao documento desde a páxina de inicio da Vicerreitoría de Éuscaro da UPV <<http://www.euskara-errektoreordetza.ehu.es/p267-home/es/>>

Tamén hai axudas para as persoas que fóra do horario laboral están a aprender éuscaro. En concreto pagáselles un 80% da matrícula e tamén se inclúen os cursos de perfeccionamento sobre diferentes temas de temática variada.

A seguir, tamén hai que mencionar as axudas para a creación de material docente e tradución de libros que ocupan boa parte do orzamento da Vicerreitoría porque consideramos que no novo marco do Espazo Europeo de Educación Superior (EEES) o material en lingua vasca vai ser moi importante. Tal é así que dispomos de varias liñas de traballo: a tradución ao éuscaro de manuais importantes a partir doutras linguas –o ano pasado publicáronse varios manuais de diferentes ámbitos que suman un total de máis de 4000 páxinas en lingua vasca–. Son edicións moi caras posto que alén da tradución normal feita por un profesional da tradución, ao seren obras en moitos casos moi específicas no que respecta á temática e á terminoloxía empregada, decidimos contar tamén coa opinión ofrecida por un docente experto da área que se tratar, con perfil bilingüe. Todas as obras contan, por tanto, cunha dobre revisión: a do docente experto que corrixe e valida a tradución, e unha corrección lingüística por parte do persoal do Servizo do Éuscaro da Vicerreitoría que homoxeneiza a terminoloxía que se emprega na nosa universidade.

Tamén ofrecemos un servizo de revisión lingüística de material docente daquel profesorado que redactou material docente en éuscaro e ten dúbidas ou defectos.

Por último, dispomos de obradoiros de formación posto en marcha este mesmo curso e que está recollido no Plano director antes mencionado. Funcionan agora mesmo en cinco centros e consisten na reunión de profesorado bilingüe, ás veces coa participación dalgún alumnado avanzado, cun experto do Servizo co fin de falaren de material existente, intercambiaren ideas, canalizaren os traballos de corrección... Veñen a ser unha sorte de foro cun experto co fin de mellorar e avanzar nas medidas de política lingüística.

No que ten que ver co alumnado, tamén hai unha política de fomento do éuscaro no sentido de lles ofrecer axudas económicas a aqueles alumnos e alumnas que decidiron redactar a súa tese de doutoramento. Amais diso, unha medida máis recente é o premio Koldo Mitxelena –famoso lingüística vasco e ex-profesor da nosa universidade– para premiar nas cinco áreas de coñecemento existentes a mellor tese redactada en éuscaro. Non se valora propiamente o seu contido, senón máis ben a súa achega á creación de terminoloxía e ao uso do éuscaro no ámbito de científico. Outórganse a través dun convenio xunto coa Real Academia da Lingua Vasca e están dotados, entre outras cousas, de 2000 euros.

Para irmos rematando, cabe mencionar outros servizos que son tamén importantes para o profesorado e para calquera persoa interesada. É o caso do convenio co Departamento de Xustiza do Goberno vasco, a través do cal os noso expertos da Facultade de Dereito traducen ao éuscaro determinadas leis e normas básicas que o Departamento de Xustiza do Goberno considera fundamentais (teñamos en conta que estamos a falar dun ámbito moi pouco euscaldunizado).

Xa fóra do ámbito estritamente universitario, grazas a convenios asinados con outras institucións, editamos dúas coleccións de libros de interese para o público xeral. Unha delas inclúe libros de divulgación de temas científicos en que dalgún xeito se combina dous trazos: o tema científico en si, mais tratado un xeito literario e máis ameno. A segunda, pola súa banda, inclúe traducións de obras de autores de pensamento político clásico.

Outros servizos que se ofrecen é o de asesoramento lingüístico para resolver as dúbidas puntuais e tamén un consultorio de prosa modélica actual que vén ser unha escolma de obras literarias e científicas de edicións de varios anos atrás do diario euscaldún *Berría*. Con base nelas creouse un corpus lingüístico que conta con máis de 25 millóns de palabras cuxo obxectivo é o de lle facilitar a calquera persoa que o consultar información acerca do uso que se fai dunha palabra ou termo dado no seu contexto concreto de uso. É, xa que logo, unha radiografía do éuscaro actual, pois adoita acontecer que non sempre coincide aquilo que se fala ou escribe co éuscaro que a Real Academia aconsella escribir. Trátase dunha ferramenta moi útil como o demostra o alto número de visitas que recibe.

Finalmente, tamén se publican dicionarios temáticos correspondentes a diferentes ámbitos de especialidade que contan coa coordinación dos nosos profesionais.

Para concluímos e botando a ollada cara ao futuro e aos retos, en primeiro lugar cómpre seguirmos avanzando na oferta docente en éuscaro. O Plano director fixa como un dos obxectivos que, cando menos, no novo escenario de Boloña todos os graos estean tamén en éuscaro (os posgraos recibirían un tratamento específico en función da temática, da procedencia do alumnado etc.). É importante, daquela, na medida en que defendemos o EEES como unha grande oportunidade para a cohesión do sistema universitario europeo, que este non prexudique o emprego e o uso da lingua propia na nosa universidade. De feito, a introdución do inglés estase a facer, sobre todo en materias optativas, mediante un programa específico e en calidade de terceira lingua con especial tino en que non prexudique o uso da lingua vasca.

O penúltimo punto que desexo tratar ten que ver co binomio coñecemento *versus* usos. Trátase dunha problemática moi xenérica, pois non só afecta á nosa universidade, senón á sociedade xeral, na medida en que cada vez temos máis xente que sabe falar éuscaro, mais non medrou do mesmo xeito a porcentaxe de xente que o emprega diariamente. Aquí, entendo, temos que facer unha reflexión no sentido de como incrementarmos o seu emprego, aínda sabendo que é un problema estrutural cuxas claves, ou moitas delas, se atopan fóra da universidade.

Por último, finalmente, desexaría rematar cunha reflexión: nun tema tan delicado e sensible como é a política lingüística, nomeadamente no País Vasco en que sempre hai tentacións de a politizar por unha e outra banda, é moi importante manterse afastado dos extremos e procurar alcanzar consensos os máis amplos posibles, aínda que isto signifique en ocasións ter que ceder. Eu, particularmente, estou ao termo do mandato do actual equipo reitoral e o froito máis importante do labor realizado é o Plano director do éuscaro, do cal estou moi satisfeito que se fixera cun amplísimo consenso dentro do Consello de Goberno, aínda que en período electoral non falten voces que o relacionen con esa sobredose lingüística a que aludía ao comezo e que supostamente provocou a imposición lingüística na Universidade. Sexa como for, parece claro que detrás hai outras razóns e outras cousas que pouco ou nada teñen que ver co debate de cal é a política lingüística que debemos empregar.